

Koncepció a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátására

„A könyvtári terület
stratégiai célkitűzései 2003–2007” dokumentum
Felkészülés az Európai Unió csatlakozására című
fejezetének altémája

I. Visszatekintés, előzmények

A nyilvános könyvtár klasszikus formájának létrejöttét Angliában a XIX. század derekán egyértelműen az elesetteket felcsemelni kívánó filantróp igény eredményezte, s ugyanez az eszme hatotta át a német könyvtárak első jelentős ideológusait is. A közkönyvtárak kezdettől részt vettek a kulturális–szociális jogok társadalmi kiterjesztése körül folyó harcokban. Magyarországon mintegy ötven éves késéssel, a XX. század elején, Szabó Ervin ugyancsak szociális érzülettel hozta létre az első könyvtárakat, hogy az anyagilag leghátrányosabb rétegek könyvhöz jussanak, hogy a szegénység ne legyen akadálya könyvhöz jutásnak. Az ingyenes információhoz jutást épp oly fontosnak tartotta, mint a könyvtár „melegedő” funkcióját.

A rendszerváltozás előtt gazdasági és ideológiai problémák nehezítették a feladat vállalását. A szegényes szociális és kulturális infrastruktúra, másrészt a homogénnek hirdetett társadalom ideája akadályozta a kisebb csoportok és speciális rétegek ügyével való differenciált foglalkozást. A magyarországi könyvtárak és könyvtárosok – érzékenyen reagálva a '60-as évektől egyre határozottabb és erőteljesebb hazai művelődésszociológiai kutatásokra, valamint a szakirodalomból megismert külföldi könyvtári gyakorlatra – progresszív magatartásukkal az elvártnál (megengedtnél!?) jóval többet teljesítettek ezen a területen. A főbb állomások és eredmények: A '60-as években megkezdődött a művelődési hátránnyal induló gyermekek és fiatalok könyvtári segítése, a családi–szociális hátrány enyhítésére, illetve ellensúlyozására. Az 1972-ben Budapesten rendezett IFLA-konferencia nyomán a figyelem az egészségileg hátrányos helyzetű olvasók (kórházi betegek, ágyhoz kötöttek; vakok és csökkentlátók; öregek stb.) felé fordult. Ezen a budapesti konferencián fogadták el azokat a közművelődési könyvtári normatívajavaslatokat, amelyek aztán megjelentek a *Közművelődési könyvtári ellátás* című, 1973-as, fontos kiadványban.

A könyvtárügyet újrászabályozó 1976-os törvényerejű rendelet már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öregek, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők).

A magyar könyvtárügy cselekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek könyvtári ellátási gondjait hangsúlyozta.

A könyvtárügy irányításában megjelenő elvi–jogi alapvetéshez csatlakozott a szakmai tartalmi és módszertani tevékenység: szakirodalmi szemlék, módszertani kötetek jelentek meg, megindult a képzés és bizonyos fokig a kutatás is. A könyvtárosok egyéni kezdeményezései nyomán a tevékenység kiszélesedett, a mindennapi gyakorlatban a könyvtárosok szinte mindent kipróbáltak, amit a külföldi leírásokból adaptálni lehetett, könyvek házhoz szállításától kezdve a hangoskönyvtári szolgáltatások megszervezéséig.

A '80-as évek végére, a '90-es évek elejére olyan új társadalmi jelenségek mutatkoztak, az ellátandók köre oly mértékig kiszélesedett, hogy a probléma könyvtári környezetben való kezelésére már végképp nem volt a szakma felkészülve (munkanélküliek, hajléktalanok, deviánsok). Az is kiderült, hogy sem a hazai társadalmi környezet, sem maguk a jogszabályok nem garantálnak olyan finanszírozási forrásokat, amelyek lehetővé tették volna a már létező szolgáltatások biztonságos fenntartását, folyamatosságát.

Az időszakra jellemző megállapításunk így foglalható össze: a feladatok és a feltételrendszer inadekvát viszonya a tevékenység kifáradásához, elbizonytalanodásához vezette mind a könyvtárakat, mind a benne tevékenykedő könyvtárosokat.

A rendszerváltozás utáni demokratizálódási és polgárosodási tendenciák, a jogszabályi környezet változásai, a nemzetközi és hazai keretdokumentumok (ENSZ, UNESCO, IFLA) alapvetései tartalmilag új pályát jelöltek ki az esélyegyenlőség megvalósítása felé haladó könyvtárügy számára, az információ- és kommunikációtechnológiai fejlődés pedig új távlatokat nyitott, merőben más lehetőségeket teremtett a speciális szolgáltatások megvalósításához.

A Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény, valamint ágazati törvényünk, a könyvtári ellátásról szóló 1997. évi CXL. törvény tökéletesen harmonizál egymással. Az utóbbi – kerülve minden tételes felsorolást – egész egyszerűen kimondja: a könyvtárnak *mindenki számára* biztosítania kell az információhoz való hozzáférést. Az említett másik törvény viszont megvilágítja számunkra, hogy mikor tekinthető az információ hozzáférhetőnek: ha azt a fogyatékos személy *érezni és értelmezni* tudja. A *2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról* kifejezetten állami kötelezettségnek tekinti az esélyegyenlőség előmozdítását és a törvény hatályát tételesen is kiterjeszti a könyvtárakra (a muzeális és a közművelődési intézményekkel együtt felsorolva). E törvények tükrében a könyvtárak ismét előtérbe kerülnek tehát, mint az esélyegyenlősítés lehetséges célterületei.

Új partnerkapcsolatokra nyílik lehetősége a könyvtáraknak, hiszen mára nagyrészt kiépültek a megfelelő állami népegészségügyi intézmények, szociális és foglalkoztatási ellátórendszerek, nagy számban jöttek létre az esélyegyenlőséggel foglalkozó társadalmi és civil szervezetek. Alapítványok, egyesületek sokasága kezdte meg tevékenységét ezen a területen, és ugyancsak új helyzetet teremt, hogy megszülettek a korábban ismeretlen, ún. segítő szakmák (szociális gondozó és szervező, szociális munkás, mentálhigiénés szakember, fejlesztő pedagógus, konduktor, mediátor stb.) is.

II. A hazai könyvtárpolitika mai célkitűzései

Hazai célkitűzéseink alapvetően megegyeznek a nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott célokkal, de a hazai helyzet ismeretében a hangsúlyok más-hová kerülhetnek. Ezért a kiemelt területek – amint ez a könyvtárügy 2003–2007-re kialakított stratégiájában meg is fogalmazódik – a demokrácia, az esélyegyenlőség, a társadalmi integráció megvalósítása, hozzájárulás az információs, a tudásalapú társadalom megteremtéséhez.

A hátrányos helyzetűek megfelelő könyvtári ellátásának biztosításában abból az alapelvből kell kiindulni, hogy velük kapcsolatban a könyvtáraknak ugyanazokat a funkciókat kell betölteniük, mint az átlagos állampolgárok ellátása során. A hátrányos helyzetű használók ugyanúgy a tanulás, a munkavégzés, a szakmai fejlődés segítését, a mindennapi életvitel, az életvezetés információkkal való megkönnyítését, az életminőség javítását (önépítés, közösségi élmény) várják a könyvtáraktól, mint az átlagos könyvtárhasználó állampolgárok. Különbőség viszont az *információ elérésének módjában* (fogyatékkal élők esetében), esetleg a speciális élethelyzetekre vonatkozó *információ tartalmában* (társadalmi hátrányokkal bírók esetében), vagy annak *nyelvében, kommunikációjában* (kisebbségek, eltérő kulturális gyökerekkel rendelkezők esetében) lelhető fel. Ezeket a feltételeket kell tehát a könyvtárakban megteremteni! A hátrányos helyzetűek ellátása során a könyvtárak csak a fenti követelmények figyelembevételével tudják a *megkülönböztetés tilalmát* és a *pozitív diszkrimináció elvét* egyidejűleg megvalósítani.

Könyvtárpolitikánk fenti célkitűzéseinek az ágazati irányítás eszközrendszerén keresztül kell érvényesülniük. A megvalósítás eszközei egyrészt a fejlesztést és fenntartást lehetővé tevő jogszabályok, másrészt a fejlesztési projektekhez rendelt források. A kulturális tárca pályázataival 1998-tól folyamatosan, az ágazati törvényben foglaltak szerint lehetőséget adtak a társadalmi integráció könyvtári programjának megvalósításához:

- az érdekeltségőnövelő támogatás keretében évente a megfelelő állománybeszerzéshez;
- évről évre a nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való ellátásához;
- a *Korszerű könyvtári rendszer, korszerű könyvtári környezet* című pályázat a mozgáskorlátozottak számára az akadálymentes könyvtárhasználathoz;
- a tematikai pályázatok (NKÖM–IKB, illetve NKÖM–IHM) évek során azt a célt szolgálták, hogy a legújabb technikai megoldások segítségével olvashatóvá, hallhatóvá, azaz intellektuálisan hozzáférhetővé váljanak a könyvtári információk és dokumentumok;
- a Nemzeti Kulturális Alapprogram Könyvtári Szakmai Kollégiuma ugyancsak minden évben hirdet pályázatot, amely az esélyegyenlőség megvalósításához nyújt forrásokat;
- A 2002-ben meghirdetett *Minőségfejlesztés 21* című projektben a könyvtári szolgáltatások fejlesztésével kapcsolatos feladatok között a fogyatékkal élők, valamint a földrajzilag hátrányos helyzetűek könyvtári szolgáltatásának megszervezése kapott támogatást;
- a 2003. évi *Korszerű könyvtárak, minőségfejlesztés* című pályázat a könyvtárosok korszerű felkészítésének támogatásához;

- 2004-ben *A könyvtár nem csak a látóké* elnevezésű pályázat keretében a vakok és gyengén látók számára szükséges számítástechnikai könyvtári eszközpark kialakításához illetve a meglévő gazdagításához.

III. A jelenlegi helyzet

Kiindulópontunk lehet az ellátandók körének meghatározása, azaz kiket tekintünk ma, itt és most, hátrányos helyzetűnek. A többféle megközelítési lehetőség közül egy olyan felosztást választunk, amelyhez kapcsolódva jól körvonalazhatók a hátrányok enyhítését szolgáló könyvtári megoldások is.

- **A fogyatékkal élők köre**

„Fogyatékos személy: az, aki érzékszervi – így különösen látás-, hallásszervi, mozgásszervi, értelmi képességeit jelentős mértékben vagy egyáltalán nem birtokolja, illetőleg a kommunikációjában számottevően korlátozott, és ez számára tartós hátrányt jelent a társadalmi életben való aktív részvétel során” (1998. évi XXVI. törvény 1. fej. 4. §).

A fogyatékkal élők számára a feladat az állapotuk elfogadása, az ezzel való együttélés. Külső segítséget elsősorban életminőségük javításához igényelnek. A könyvtári ellátásban az információkhoz, a dokumentumokhoz vagy azok tartalmához való fizikai és intellektuális hozzáférést, a közösségi élet eseményein való részvételüket kell biztosítani, az állapotuknak megfelelő formában.

- **A szociális hátrányokkal élők köre**

Változó rétegek, csoportok, akik a nagy társadalmi mozgások, változások következtében, többnyire átmenetileg kerülnek kiszolgáltatott helyzetbe (szegények, öregek, hajléktalanok, iskolázatlanok, munkanélküliek, kistelepléseken élők, nagycsaládosok stb.). Ez az állapot elvileg változtatható, számukra cél a kialakult helyzet ellen küzdeni, azon változtatni. Külső segítséget a változtatáshoz igényelnek: felzárkóztatási programok, képzés, át-képzés, továbbképzés, szociálpolitikai intézkedések stb. A könyvtári ellátásban a helyzetüknek megfelelő speciális tartalmú információk és dokumentumok szolgáltatása a döntő, valamint az elfogadó környezet biztosítása.

- **A nemzetiségi, etnikai, kulturális hátrányokkal élők köre**

A többségihez képest más nyelvi, kulturális, életmódbeli hagyományokkal és szokásokkal bíró csoportok, amelyek átmenetileg (bevándorlók, emigránsok, külföldi munkavállalók, menekültek) vagy véglegesen a társadalmunkba való beilleszkedést, integrációt választották (romák és más nemzetiségek). Ez a kör az Európai Unióba való belépésünk következtében tovább fog bővülni, újabb és újabb problémákat vetve föl. Külső segítséget a beilleszkedéshez, a nyelvi és kommunikációs akadályok leküzdéséhez, ugyanakkor saját hagyományaik, ezen keresztül identitásuk megőrzéséhez igényelnek. A könyvtári ellátásban a nyelvi és kulturális szokásaikat figyelembe vevő, a

beilleszkedésüket elősegítő információkat, dokumentumokat és szolgáltatásokat kívánnak meg.

● A halmozott hátrányokkal élők köre

Esetükben az egészségügyi, a szociális, valamint a nemzetiségi, etnikai hátrányok összeadódásáról, valamilyen kombinációjáról van szó, amely rendkívül megnehezíti helyzetük javítását. Egy példa erre a KSH 2001. évi népszámlálási kiadványainak 12. kötetében található összefoglaló tanulmányból: „A hazai etnikai kisebbségek körében a cigányok között magas a fogyatékos emberek aránya: a cigány etnikumhoz tartozott 2001-ben a népesség 1,9 százaléka, illetve a fogyatékos emberek 2,1 százaléka. A cigány fogyatékos emberek iskolázottsága, munkavállalása alacsonyabb szintű, mint a többi fogyatékos személyé.”

A könyvtári területen dolgozók figyelmének valamennyi hátrányos helyzetű csoportra ki kell terjednie. Ennek a lépései a következők lehetnek:

- Helyzetfelmérés, helyzetfeltárás – a statisztika, a célzott és teljeskörű adatfelvételek, valamint a kutatás módszerével;
- A helyzet ismeretében a feladatok sorrendjének meghatározása (prioritások), szolgáltatási előírások megfogalmazása;
- Anyagi források mellérendelése a következő szintek szerint: állami/ágazati központi források, fenntartói források, intézményi költségvetés, hazai és EU-s pályázatok.

A hátrányos helyzetű csoportok közül a jelenlegi helyzetben két prioritás emelkedik ki: a *fogyatékkal élők* és a *roma kisebbség* [A nem kevésbé fontos települési hátrányok könyvtári eszközökkel történő kiegyenlítésének kérdéseivel külön stratégiai fejezet foglalkozik – lásd Regionális könyvtári ellátás.]. Két hasonló nagyságrendű népességről van szó, amelyek közül a fogyatékosokról a 2003-as „európai év” miatt, a roma kisebbségről társadalompolitikai okok miatt esett sok szó az utóbbi időben.

A *roma kisebbségről* bármilyen adatgyűjtés aggályosnak mutatkozik a könyvtárakban, amint a külön rendezvények, szolgáltatások megszervezése is gyakran ellenérzést vált ki körükben. Hasonlóképpen az oktatási területhez, itt sem körvonalazódott még elég jól a szegregáció – integráció fogalmak értelmezése. Meg kell találnunk tehát a pozitív diszkriminációt, az integrációt elősegítő legmegfelelőbb formákat és eszközöket, és ezeket el kell fogadtatnunk az érintett felhasználókkal is. Első lépésként össze kell gyűjteni a dokumentumellátásra, a gyűjteményekre, a meglévő szolgáltatásokra vonatkozó tapasztalatokat, érdemes támaszkodni a Könyvtári Intézetben folyó kutatások eredményeire, megkeresni az együttműködés lehetséges formáit a pedagógiai, etnikai szakértőkkel és intézményekkel.

A könyvtárakban kétségtelenül több tapasztalat áll rendelkezésre a fogyatékosok ellátásával kapcsolatban, éppen a szolgáltatásokhoz szükséges speciális eszközök miatt. A probléma nagyságrendjének meghatározásához a legpontosabb adataink a *fogyatékkal élő* emberekre vonatkozóan vannak: a 2001-es népszámlálási adatok, a törvényesen összegyűjthető adatok a könyvtárat használó

fogyatékosok számáról (hiszen a használati szabályzatok tételesen szólnak a nekik nyújtandó kedvezményekről), a könyvtárak saját korábbi szolgáltatási tapasztalatai és végül a 2004-ben elvégzendő teljeskörű könyvtári eszközellátottsági adatfelvétel támpontot nyújtanak számunkra a könyvtári ellátás megszervezésének további javításához, bővítéséhez.

Néhány „kemény” tényező a fogyatékosokról a népszámlálási adatok alapján: a fogyatékos emberek létszáma az 1990. évi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 368 ezer főről 577 ezer főre emelkedett, arányuk a népességen belül 3,5 százalékról 5,7 százalékra változott. A fogyatékos népességen belül továbbra is a mozgássérülteké a legnagyobb csoport. A fogyatékosok döntő többsége magánháztartásban él (92 százalék), intézeti elhelyezésben 8 százalék részesül. A foglalkoztatottak aránya körükben az 1990. évi 17 százalékról 9 százalékra csökkent!

Érdemes figyelembe venni azokat az eltéréseket is, amelyek a fogyatékkal élők létszámában, a fogyatékosági típusok megoszlásában közigazgatási, földrajzi területenként kimutathatók. (Ezt mutatják az alábbi táblázatok, amelyeknek adatait a KSH népszámlálási adataiból különféle összevonások, számítások révén állítottuk elő. A már említett 12. kötetben egyébként kistérségeig lebontva megtalálhatja minden település a fogyatékosokkal kapcsolatos saját adatait.)

A településtípus szerinti adatok azt mutatják, hogy a fogyatékos emberek magasabb arányban élnek községekben és kevésbé a fővárosban, valamint más városokban. Így társadalmi hátrányaikat a települési egyenlőtlenségből adódó nehézségek tovább súlyosbítják, az iskolázottság, a foglalkoztatottság terén is hátrányba kerülnek. Ebben a vonatkozásban is – mint általában – kimutathatók az eltérések a jobb és rosszabb helyzetben lévő régiók és megyék között: Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, illetve Nógrád, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés megyékben nagyobb súllyal jelentkezik ez a probléma is.

Terület	Népesség összesen	Fogyatékos személy	A népesség %-ában
Településtípusok szerint			
Főváros	1 777 821	81 707	4,6
Megyeszékhely	1 820 947	91 820	5,0
Többi megyei jogú város	212 972	10 055	4,7
Többi város	2 761 040	160 828	5,8
<i>Városok együtt</i>	6 572 880	344 460	5,2
Községek, nagyközségek	3 625 435	232 546	6,4
<i>Ország összesen</i>	10 198 315	577 006	5,7
Régióként			
Közép-Magyarország	2 861 798	134 925	4,7
Közép-Dunántúl	1 124 701	59 011	5,2
Nyugat-Dunántúl	1 000 233	43 641	4,4
Dél-Dunántúl	992 368	60 889	6,1

Terület	Népesség összesen	Fogyatékos személy	A népesség %-ában
Észak-Magyarország	1 290 392	91 024	7,0
Észak-Alföld	1 551 171	92 156	5,9
Dél-Alföld	1 357 652	95 360	7,0
<i>Ország összesen</i>	10 198 315	577 006	5,7
Megyék szerint			
Bács-Kiskun	546 517	33 804	6,2
Baranya	407 448	24 863	6,1
Békés	397 791	36 966	9,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	744 404	50 193	6,7
Csongrád	433 344	24 590	5,7
Fejér	434 317	23 343	5,4
Győr-Moson-Sopron	434 706	17 598	4,0
Hajdú-Bihar	552 998	29 355	5,3
Heves	325 727	23 481	7,2
Jász-Nagykun-Szolnok	415 917	29 328	7,0
Komárom-Esztergom	316 590	16 641	5,3
Nógrád	220 261	17 350	7,9
Pest	1 083 877	53 218	4,9
Somogy	335 237	18 576	5,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	582 256	33 473	5,7
Tolna	249 683	17 450	7,0
Vas	268 123	11 951	4,5
Veszprém	373 794	19 027	5,1
Zala	297 404	14 092	4,7

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelmi fogyatékos fő/%	Hallássérült, siket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Főváros	81 707 100,0	30 556 37,41	3 685 16,7	4 893 6,0	9 988 12,3	22 585 27,6
Megyeszékhely	91 870 100,0	36 103 39,3	13 890 15,1	8 234 9,0	9 608 10,5	24 035 26,1
Többi megyei jogú város	10 055 100,0	3 785 37,6	1 462 14,5	1 054 10,5	1 160 11,5	2 594 25,9

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelmi fogyatékos fő/%	Hallássérült, siket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Többi város	160 828 100,0	69 532 43,3	22 721 14,11	5 972 9,9	13 680 8,5	38 923 24,2
Városok együtt	344 460 100,0	139 976 40,65	1 758 15,0	30 153 8,8	34 436 10,0	88 137 25,6
Községek, nagyközségek	232 546 100,0	111 584 48,0	31 282 13,5	26 810 11,5	19 129 8,2	43 741 18,8
<i>Ország összesen</i>	577 006 100,0	251 560 43,6	83 040 14,4	56 963 9,9	53 565 9,3	131 878 22,8
Régiónként						
Közép-Magyarország	134 925 100,0	53 463 39,6	20 957 15,6	10 176 7,5	14 724 10,9	35 605 26,4
Közép-Dunántúl	59 011 100,0	25 201 42,7	8 171 13,8	6 405 10,9	5 155 8,7	14 079 23,9
Nyugat-Dunántúl	43 641 100,0	18 263 41,8	5 787 13,3	5 793 13,3	4 078 9,3	9 720 22,3
Dél-Dunántúl	60 889 100,0	27 363 44,9	8 944 14,7	6 473 10,6	5 409 8,9	12 700 20,9
Észak-Magyarország	91 024 100,0	42 890 47,1	12 040 13,2	9 090 10,0	8 541 9,4	18 463 20,3
Észak-Alföld	92 156 100,0	42 038 45,6	13 042 14,2	10 280 11,2	8 095 8,8	18 701 20,2
Dél-Alföld	95 360 100,0	42 342 44,4	14 099 14,8	8 746 9,2	7 563 7,9	22 610 23,7
<i>Ország összesen</i>	577 006 100,0	251 560 43,6	83 040 14,4	56 963 9,9	53 565 9,3	131 878 22,8
Megyék szerint						
Bács-Kiskun	33 804 100,0	14 869 44,0	4 798 14,2	3 870 11,5	2 725 8,0	7 542 22,3
Baranya	24 863 100,0	11 268 45,3	3 508 14,1	2 475 10,0	2 250 9,0	5 362 21,6
Békés	36 966 100,0	18 024 48,7	5 536 15,0	2 352 6,4	2 437 6,6	8 617 23,3
Borsod-Abaúj-Zemplén	50 193 100,0	23 572 47,0	6 444 12,8	5 526 11,0	4 706 9,4	9 945 19,8
Csongrád	24 590 100,0	9 449 38,4	3 765 15,3	2 524 10,3	2 401 9,8	6 451 26,2
Fejér	23 343 100,0	10 307 44,2	29 03 12,4	26 53 11,4	1 942 8,3	5 538 23,7

Terület	Fogyatékos személy fő/%	Mozgássérült, mozgáskorlátozott fő/%	Látássérült, vak fő/%	Értelemi fogyatékos fő/%	Hallássérült, süket fő/%	Egyéb fogyatékos fő/%
Győr-Moson-Sopron	17 598 100,0	7 166 40,7	2 472 14,0	2 380 13,5	1 697 9,7	3 883 22,1
Hajdú-Bihar	29 355 100,0	12 103 41,2	4 962 16,9	3 262 11,1	2 855 9,7	6 173 21,1
Heves	23 481 100,0	10 860 46,3	3 098 13,2	1 973 8,4	2 293 9,7	5 257 22,4
Jász-Nagykun-Szolnok	29 328 100,0	14 086 48,0	3 500 12,0	2 669 9,1	2 231 7,6	6 842 23,3
Komárom-Esztergom	16 641 100,0	6 904 41,5	2 324 14,0	1 672 10,0	1 506 9,0	4 235 25,5
Nógrád	17 350 100,0	8 458 48,7	2 498 14,4	1 591 9,2	1 542 8,9	3 261 18,8
Pest	53 218 100,0	22 907 43,0	7 272 13,7	5 283 9,9	4 736 8,9	13 020 24,5
Somogy	18 576 100,0	7 992 43,0	3 038 16,3	2 218 12,0	1 740 9,4	3 588 19,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33 473 100,0	15 849 47,3	4 580 13,7	4 349 13,0	3 009 9,0	5 686 17,0
Tolna	17 450 100,0	8 103 46,5	2 398 13,7	1 780 10,2	1 419 8,1	3 750 21,5
Vas	11 951 100,0	4 808 40,2	1 562 13,0	1 515 12,7	1 089 9,1	2 977 25,0
Veszprém	19 027 100,0	7 990 42,0	2 944 15,5	2 080 10,9	1 707 9,0	4 306 22,6
Zala	14 092 100,0	6 289 44,6	1 753 12,4	1 898 13,5	1 292 9,2	2 860 20,3
<i>Budapest</i>	<i>81 707</i> <i>100,0</i>	<i>30 556</i> <i>37,4</i>	<i>13 685</i> <i>16,7</i>	<i>4 893</i> <i>6,0</i>	<i>9 988</i> <i>12,3</i>	<i>22 585</i> <i>27,6</i>
<i>Ország összesen</i>	<i>57 7006</i> <i>100,0</i>	<i>251 560</i> <i>43,6</i>	<i>83 040</i> <i>14,4</i>	<i>56 963</i> <i>9,9</i>	<i>53 565</i> <i>9,3</i>	<i>131 878</i> <i>22,8</i>

IV. Összegzés

A könyvtárügy stratégiai terve 2003–2007 című dokumentum I. fejezetének altémájában megfogalmazott célok elérése érdekében meg kell teremteni a feladatrendszer és a feltételrendszer egymásra épülését és összhangját.

A feladatrendszer elemei

- Akadálymentesség biztosítása (térben és időben)
jelenti az épületbe való bejutást, a szintekre jutást (lift), továbbá a teljes könyvtári környezet akadálymentességét: a kerekesszékekkel, bottal való közlekedést, a mosdók megfelelő kialakítását, a polcok elérhetőségét és megfelelő távolságát, az eligazodást segítő fény-, hang- és képi jelzések biztosítását, indukciós hurok felszerelését a könyvtári terekben; jelenti a térben és időben korlátlan on-line elérési lehetőséget, valamint a „vakbarát” honlapok kialakítását is.
- Alternatív és speciális tartalmú dokumentumok, adatbázisok biztosítása a gyűjteményekben illetve a szolgáltatásokban
jelenti a hangoskönyvek, hibrid-könyvek, öregbetűs könyvek, feliratos vagy jeleléssel ellátott videofilmek (magyar is!), audiovizuális dokumentumok, elektronikus dokumentumok, kisebbségi nyelvek irodalmának stb. közvetlen vagy közvetett szolgáltatási lehetőségét.
- Speciális eszközök megléte a speciális információhordozókon tárolt tartalom megjelenítéséhez
jelenti az internet-hozzáférés biztosítását; jelenti szövegfelismerő- és felolvasó programmal, speciális szkennelvel, Braille-nyomtatóval felszerelt számítógépek meglétét; fordítóprogramok meglétét; „belépődíjak” biztosítását adatbázisok, tartalomszolgáltatás igénybevételéhez; jelenti POET Compact rendszer telepítését internet hozzáféréssel nem rendelkező könyvtárakba; egyszerűbb eszközök (nagyító, lapozó készülék, speciális fejhallgató, walkman, discman stb.) meglétét, kölcsönözhetőségét.
- Speciális szolgáltatások (a könyvtár falain belül és kívül)
jelenti új könyvtári szolgáltatóhelyek, letéti helyek újbóli vagy újonnan történő megszervezését, kialakítását (pl. kórházi, szanatóriumi betegkönyvtárak, büntetésvégrehajtó intézmények könyvtárai, hajléktalanszállók, menedékhelyek, átmeneti szállások könyvtárai, fogyatékosok intézetei, öregek otthonai, gyermekotthonok könyvtárai); jelenti a házhoz szállítás, közösségi események, rendezvények, tanácsadás, használói oktatás szervezésének biztosítását
- A könyvtáros személyzet (a vezetőt is beleértve) elfogadó magatartása, rehabilitációs szemlélete, megfelelő szakmai felkészültsége
jelenti akkreditált tanfolyamok, speciális felkészítő tréningek, szakirodalmi ellátottság, konferenciák, szakmai projektek szervezését, a részvétel lehetőségének biztosítását; a könyvtárosok tevékenységét elősegítő háttérkutatások végzését, nemzetközi kutatási eredmények hozzáférhetővé tételét, módszertani anyagok, útmutatók, esetelemzések, példatárak összeállítását és közrebo-csátását.
- A könyvtár és a könyvtárosok működjenek együtt a lehetséges partnerekkel a közös célok megvalósítása érdekében

jelenti az önkormányzati, kisebbségi önkormányzati, egészségügyi, munkaiügyi, szociális, oktatási intézményekkel, szakmai és civil szervezetekkel való munkakapcsolat kialakítását, a különböző információs hálózatokkal való együttműködést (pl. esélyházak, e-Magyarország pontok, teleházak).

- A könyvtárak a helyi igényeknek és sajátosságoknak megfelelően bővítsék, illetve specializálják tovább ezeket a feladataikat
jelenti a tudatos és célirányos igényvizsgálatok rendszeres végzését a könyvtár ellátási területén, valamint a tervszerű PR-munka kialakítását annak érdekében, hogy közismert legyen a könyvtárak ez irányú tevékenysége
- A feladat ellátásához szükséges létszám, munkaidő biztosítása a könyvtárban
jelenti a munkaköri leírásban legalizált, számon kérhető feladat megfogalmazását egy adott munkahelyi kollektívában, ideális esetben egy önálló szolgáltatásmenedzser biztosítását

A feltételrendszer kialakítása

1. AZ AKADÁLYMENTESSÉG FOLYAMATOS KIALAKÍTÁSA

A KÖNYVTÁRAKBAN

Az új könyvtárak építésénél és a régiak felújításánál már természetes követelményként valósul meg ez a feltétel, a többi intézményre középtávú akadálymentesítési programot kell kidolgozni, ezt az önkormányzatok megkezdték. Építések bevonásával olyan típusmegoldásokat kell kidolgoztatni, amelyek a könyvtári terek megfelelő átalakítását, célszerű berendezését szolgálják. A programot el kell fogadtatni valamennyi fenntartóval.

- A Könyvtári Intézetnek össze kell állítania az akadálymentesen funkcionáló könyvtárépületek biztosításához szükséges építészeti, berendezési megoldások ötlettárát, valamint a téma szempontjából felkérhető tanácsadók jegyzékét.

2. SPECIÁLIS ESZKÖZELLÁTOTTSÁG BIZTOSÍTÁSA

A FOGYATÉKOS KÖNYVTÁRHASZNÁLÓK SZÁMÁRA

- A Könyvtári Intézetnek össze kell állítania azoknak a speciális eszközöknek a jegyzékét, amelyek szükségesek a speciális információhordozókban tárolt tartalom megjelenítéséhez, az információkhoz, a dokumentumokhoz vagy azok tartalmához való fizikai és intellektuális hozzáféréshez.
- A Könyvtári Intézetnek – a nyilvános könyvtárakra vonatkozó viszonylag teljes körű adatfelvétel alapján – össze kell állítania egy „eszközellátottsági katasztert”, azaz pontos képet alkotnia a könyvtárakban fellelhető speciális eszközállomány mennyiségéről és féleségéről.
- Ennek ismeretében lehet megtervezni és ütemezni a kiegyenlítéshez szükséges anyagi kondíciókat. Az időszak végére el kell érni, hogy a nyilvános könyvtárakban biztosított legyen a feladatrendszerben felsorolt alap-eszközállomány, amelynek segítségével bármilyen, a használó számára igényelt dokumentum illetve tartalom hozzáférhetővé válik.

- Célszerű lenne néhány referenciakönyvtár kialakítása (Könyvtártudományi Szakkönyvtár, egy-két megyei és egy-két egyetemi könyvtár), ahol teljességre törekvően együtt vannak az eszközök és ezek működés közben megtekinthetők.

3. ALTERNATÍV ÉS SPECIÁLIS DOKUMENTUMOK BESZERZÉSÉNEK

ÉS SZOLGÁLTATÁSÁNAK BIZTOSÍTÁSA

Ez a könyvtárhasználók számára kizárólag rendszerben valósítható meg. A helyi gyűjtemények csak részlegesen, a környezetükben felmerülő konkrét igények kielégítésére rendezkedhetnek be, a biztonságos dokumentumszolgáltatást az ODR-tagkönyvtárak, vagy regionális központok állományából, illetve az elektronikus dokumentumok számának növelésével, az ezekhez való hozzáférés biztosításával, a tartalomszolgáltatás kiterjesztésével kell megoldani.

4. A KÖNYVTÁRI SZAKEMBEREK MEGFELELŐ FELKÉSZÍTÉSE

Az alapképzésben nyújtott elemi ismeretanyag és attitűd kialakításával, speciális akkreditált tanfolyamokon megszerezhető szakismeretek révén, a szakmai szervezetek által szervezett tréningek keretében, külföldi tapasztalatszerzés, ösztöndíjak, tanulmányutak keretében valósítható meg.

Bartos Éva